

Omaisten ja aseveljien vahvasta tahdosta syntyivät sankarihautausmaat

Sotaväen vanha eurooppalainen käytäntö on ollut, että kaatuneet haudataan kenttähautoihin taistelupaikkojen lähelle. Tämä on monille tuttua maailmansotien aikaisista laajoista ja hyvin hoidetuista sotilashautausmaista Keski-Euroopassa. Myös Suomen puolustusvoimilla oli talvisodan alkaessa sama käytäntö virallisena pääsääntönä. Sääntö kohtasi kuitenkin heti sodan alettua voimakasta vastustusta. Sotilaiden oma tahto, veljeä ei jätetä – kaatuneenaakaan – yhteishenki ja omaisten tahto olivat vahvat: kaatuneet on evakuoitava kotiseudulle haudattaviksi. Sotilaiden omatoimisuus tuki tahdon toteuttamista, aseveljet hakivat kaatuneita jopa oman henkensä uhalla vihollisen tulen alta.

Puolustusministeriöltä tulikin jo syksyllä 1939 rinnakkaisohje, että noudatetaan valkoisella armeijalla vapaussodan aikana käytössä ollutta käytäntöä kaatuneiden haustaamisesta kotipaikkakunnalleen. Päämaja seurasi esimerkkiä, ja 16.12.1939 tuli lupa kaatuneiden evakuointiin kotiseudulle. Kaatuneiden huollosta muodostettiin 24.1.1940 annetulla käskyllä oma, sotilaspappien johtama huoltolajinsa. Kaatuneiden evakuointia ja kotiseudulle siirtämistä koordinoivat eri rintamasuunnille perustetut kaatuneiden evakuointikeskukset (KEK). Hautaustoimesta vastaavat seurakunnat järjestivät kaatuneiden haudat hautausmaidensa omiksi kokonaisuuksiksi. Maahamme syntyi 630 sankarihautausmaan verkosto.

Itsenäisen Suomen käymien sotien uhrin

Suomi on käynyt runsaan sadan vuoden mittaisen itsenäisyytensä aikana neljä sotaa. Kolme viimeistä muodostavat kiinteän jatkumon, mutta ne tunnetaan myös omilla erillisillä nimillään. Sotien taiste-

Haavoittuneita sotilaita kuljettava juna lähdössä Viipurista sotasairaalaan joulukuussa 1939. SA-Kuva

Kaatunutta sotilasta ollaan lähettämässä puuarkussa kotikuntaansa Kollaan Loimolassa 20.7.1941

lut ja niiden jälkiseuraamukset saivat aikaan kaikkiaan noin 127 500 kuolonuhria.. Vapaus/kansalaisso-

dassa 1918 sotilas- ja siviiliuhrien erottaminen on usein vaikeaa, tämän sodan osalta luvut ovatkin uh-

rien kokonaisuusmääriä. Uhrien määrät hieman vaihtelevat eri lähteissä, mutta menetysten suuruusluokasta ne antavat hyvän kuvan.

Sodassa 27.1.–16.5.1918 kuolleita tai kadonneita oli kaikkiaan 35 000, joista hallituksen joukkojen (valkoisen armeijan) osuus oli 5 000 ja punakaartien 26 000 henkeä. Kuolleista punakaartilaisista suurin osa menehtyi sodan jälkeen vankileireillä ja teloituksissa. Muita kuolleita, joiden osalta ei ole tietoa kuulumisesta sodan eri osapuoliin, oli 4 000.

Talvisodassa 30.11.1939–13.3.1940 kaatui tai julistettiin kadonneeksi 27 000 sotilasta, haavoittuneita oli 44 000. Jatkosota 25.6.1941–8.9.1944 vaati 63 000 kuolonuhria kaatuneina ja kadonneina, haavoittuneita oli 158 000. Lapin sodan 15.9.1944–25.4.1945 kuolonuhrien lukumäärä oli 1 000, lisäksi 3 000 sotilasta haavoittui. Sodissa 1939–1945 kaatuneita tai kadonneita oli siten yhteensä 91 000 ja haavoittuneita 205 000. Siviiliuhrien määrä 4 000 suhteutettuna sekä maamme väestömäärään että taistelussa kaatuneisiin on eurooppalaisessa mittakaavassa poikkeuksellisen pieni.

Vuosien 1939–1945 sotiin osallistui rintamaolosuhteissa kaikkiaan noin 600 000 miestä ja 100 000 naista. Sotilaista noin joka seitsemäs menehtyi ja joka kolmas vammautui. Sotaleskiä tuli 30 000 ja sotaorpoja 50 000.

Kaatuneiden huolto

Vuoden 1918 sota

Vuoden 1918 sodassa kaatuneiden ja muiden henkensä menettäneiden huolto oli pitkälle järjestäytymätöntä ja ad hoc -periaatteella toteutettua. Hallituksen joukkojen osalta kaatuneitten hautaaminen oli aluksi omaisten tehtävänä, mutta sodan edetessä armeija alkoi huolehtia kaatuneitten toimittamisesta heidän kotiseudulle. Suuremmilla paikkakunnilla kaatuneet haudattiin erillisiiin sankarihautoihin. Hautajaiset olivat tällöin yleensä sotilaallisia, erittäin isänmaallisia ja juhla-tilaisuuksia.

Punakaartijohdon tavoitteena oli haudata kaatuneet aluksi väliaikaisiin kenttähautoihin, joista ne myöhemmin toimitettaisiin yhtei-

Vaasan Vanhan hautausmaan 1918 sodan sankarihautoja muistotauluineen.

seen vallankumoukselliseen muistoyhteishautaan. Omaiset kuitenkin halusivat vainajat kotipaikkakunnalleen, vaikka haudat jouduttiin useimmiten sijoittamaan kirkkomaan ulkopuolelle ”siunaamattomaan maahan”. Teloitetut tai vankileireillä kuolleet haudattiin yleensä kuolinpaikoilla oleviin yhteishautoihin. Tällaisten hautojen olemassaoloon ja sijaintiin liittyy edelleen paljon epävarmuuksia.

Vuosien 1939–1945 sodat

Puolustusvoimat joutui alussa kuvutulla tavalla muuttamaan sodan alkaessa voimassa ollut kaatuneitten

huollon pääsääntöään. Vainajat toimitettiin aina kun suinkin oli mahdollista kotipaikkakunnalleen haudattaviksi sinne perustettuihin sankarihautausmaihin. Evakuoinnin käytännön toteutuksessa esiintyi monesti suuria hankaluuksia. Erityisen vaikeita olivat suuria miestappioita aiheuttaneet talvisodan alku ja sodan lopun ratkaisutaistelut sekä jatkosodan hyökkäysvaihe 1941 ja perääntymisvaihe 1944.

Kaatuneita oli runsaasti, ja varsinkin perääntymisvaiheessa kaatuneita jäi väkisin vihollisen alueelle. Pahoin vaurioituneet kaatuneiden ruumiit muun muassa haju- ja valuma-

Vaasan Vanhan hautausmaan 1939–1944 sotien sankarihautoja muistotauluineen.

haittoineen olivat pitkien kuljetusten kannalta ongelmallisia. Talven pakkaset ja kesän helteet toivat lisävaikeuksia. Vainajat sijoitettiin rintamalla puuarkkuihin, ja kuljetukset junalla kotiseudulle hoidettiin pääosin rautateitse. Väliaikaisia kenttä- ja muita tilapäishautoja jouduttiin käyttämään erityisesti kesällä 1944. Luovutettaville alueille haudatut kaatuneet muodostivat oman ongelmakokonaisuutensa. Näistä sankarivainajista huomattava osa päätettiin haudata sodan päätyttyä loka-marraskuussa 1944 Lappeenrantaan, Luumäelle ja Joensuuhun perustettuihin hautausmaihin.

Sankarihaudat

Seurakunnat varasivat kaatuneille omat hauta-alueet, sankarihautausmaat. Vuosien 1939–1945 sotien sankarihautausmaita on kaikkiaan noin 630. Osa näistä sisältää myös sodassa 1918 kaatuneet. Tämä on tyypillistä erityisesti Pohjanmaalla. Isommilla paikkakunnilla on erillisiä vuoden 1918 sankarihautausmaita tai -alueita. Lisäksi on seitsemän kenttähautausmaata luovutetuilla alueilla. Seurakunnat huolehtivat hautojen hoidosta. Hauta-alueet ovat usein, erityisesti pienemmillä paikkakunnilla, kirkon kupeessa. Silloinkin, kun varsinainen hautausmaa on etäämpänä kirkosta. Sanka-

rihautausmaalla on yleensä kaatuneille pystytetty yhteinen muistomerkki, tavallisimmin patsas.

Vapaussodan päättymisen muistopäivästä ja puolustusvoimain lippujuhlapäivästä 16.5. tuli sotien jälkeen marsalkka Mannerheimin aloitteesta toukokuun kolmantena sunnuntaina vietettävä kaatuneiden muistopäivä ja virallinen liputuspäivä. Liputus toteutettiin alkuvuosina osan päivästä suruliputuksena. Lippujuhlapäivä siirtyi vietettäväksi Mannerheimin syntymäpäivänä 4.6. Kunnat, seurakunnat, Puolustusvoimat, sotaveteraanit ja -invalidit sekä eri järjestöt tekevät muistopäivänä kunniakäyntejä sankarihautoilla. Jouluaattona maanpuolustusjärjestöt järjestävät monilla sankarihautausmailla kunniavartiot.

Kaatuneiden kotiin tuonti jatkuu

Talvi- ja jatkosodan sota-alueille jäi ponnisteluista huolimatta yli 10 000 sotilasta, joiden lopullisesta kohtalosta ei ollut varmuutta. Suomen ja Venäjän valtioiden välinen sopimus on vuodesta 1992 alkaen mahdollistanut myös luovutetuille alueille ulottuvan suomalaisten sotilaiden jäänteiden etsinnät. Työtä koordinoiva Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry on järjestänyt rajojen taakse kentälle jääneiden etsin-

töjä. Noin 2 000 vainajan jäännökset on toistaiseksi löydetty. Näistä lähes 400 on voitu tunnistaa. Tunnistetut on saatettu kotiseurakuntiinsa haudan lepoon. Tuntemattomiksi jääneet vainajat on haudattu pääasiallisesti Lappeenrannan ja pieni osa Joensuun, Kajaanin ja Helsingin Hietaniemen sankarihautausmaihin.

Tuntemattomaksi jääneiden vainajien hautajaiset järjestetään yleensä virallisina yhteishautauksina, joissa Puolustusvoimat on vahvasti mukana. Esimerkiksi vuonna 2019 järjestettiin Lappeenrannassa kaatuneiden muistopäivänä 50 sankarivainajan juhla yhteishautausilaisuus. Kenttäpiispa Pekka Särkiön johtama seitsemän papin ryhmä siunasi vainajien jäänteet haudan lepoon, ja neljän kadetin ryhmä laski arkut yhteiseen sankarihautaan. Haudalle laskettiin Puolustusvoimien, Lappeenrannan kaupungin ja seurakuntien sekä lukuisten yhteisöjen seppeleet.

Vaasassa saatiin kokea heinäkuuisena lauantaina 31.7.2021 myöhäinen sankarihautaus. Kirvussa Karjalankannaksella vuonna 1922 syntynyt, mutta vuonna 1934 Vaasaan oppikoulua varten vanhimman sisarensa Aira Kivisen perheeseen muuttanut ja vänrikiksi edennyt Esko Paavilainen kaatui Viipurin maalaiskunnan Karisalmella 21.6.1944 käydyissä taisteluissa. Kiivaiden vetäytymistaisteluiden johdosta hänen ruumistaan ei kuitenkaan pystytty löytämään ja evakuoimaan hänen ja hänen perheensä uudelle kotipaikkakunnalle Vaasaan. Paavilainen siunattiin poissaolevana, ja hänelle varattiin hautapaikka muistokivineen syksyllä 1944 Vaasan vanhan hautausmaan sankarihautausmaalle. Etsintöjen tuloksena Paavilaisen jäännökset tuntovelyineen löydettiin syksyllä 2019 ja pystytettiin DNA-analysillä keväällä 2021 tunnistamaan, joten 77 vuotta tyhjänä ollut hauta tulisi nyt saamaan sille tarkoitetun sisällön.

Sankarivainaja Esko Paavilainen saatettiin kotiseurakunnan multiin juhla- ja menoihin. Omaisten sekä sotaveteraanien, Pohjanmaan aluetuomiston, Vaasan suomalaisen seurakunnan ja partiolippukunta Metsäveikkojen edustajien saattokulkue johdatti arkun kapteeni Sami Sal-

VÄHÄNKYRÖN HAUTAUSMAAN
SANKARIHAUDAT
1918
1939 – 1944
140 Sankarihautaa
Muistomerkki
Arkkitehti ILMARI WIRKKALA, 1922

Vähänkyrön sankarihaudat sodissa 1918 ja 1939–1944 kaatuneille muistotauluineen.

mivuoren johtaman Pohjanmaan Maanpuolustussoittokunnan esittämän Narvan marssin tahdissa haudan äärelle. Sankarivainajan maahan kätkemisen toimitti vainajan sukulainen kenttärövästi evp. Kari Paavilainen. Kenttärövästin puheen, hautajaisille tyypillisen hengellisen ohjelman ja musiikin sekä arkun hautaan laskemisen jälkeen hautakummulle laskettiin omaisten, Puolustusvoimien, sotaveteraanien ja -invalidien, seurakunnan sekä partiolaisten seppeleet ja kukkalaitteet. Vaikuttava tilaisuus päättyi Pohjanmaan Maanpuolustussoittokunnan esittämään sotavuosina sankarivainajien hautajaisissa tutuksi tulleeseen Heikki Klemetin Oi kallis Suomenmaa -sävelmään.

Hanke sankarihautausmaiden varustamiseksi muisto- ja tietolaatoin

Kaatuneitten Muistosäätiön valtakunnallinen hanke

Kaatuneiden Muistosäätiö käynnisti vuonna 2020 erityisen sankari-

hautausmaiden muisto- ja tietolaatohankkeen. Säätiö lähetti kaikille maamme seurakunnille kirjeen, jossa vedottiin seurakuntiin sankarihautausmaiden haltijoina, että helposti saatavilla olevaa tietoa sankarihautausmaista lisättäisiin varustamalla ne valtakunnallisesti yhdenmukaisin tietolaatoin. Kaatuneiden Muistosäätiö on havainnut, että tietämys sankarihautausmaiden perustamisesta ja niillä olevista muistomerkeistä on vähentynyt.

Sankarihautausmaiden perustaminen oli mittava hanke sodanjälkeisenä aikana. Sankarihautausmailla on erittäin suuri historiallinen ja kulttuurillinen merkitys yhteiskunnassamme, mitä ei enää nykyisin aina tiedosteta. Suomalainen kaatuneiden huollon malli, jonka mukaan kaatuneet haudattiin kotikuntiinsa perustettuihin sankarihautausmaihin, on kansainvälisesti varsin ainutlaatuinen. Lisäksi sankarihautausmailla on sijoitettuna merkittävä määrä kiven- ja kuvanveistotaidetta.

Säätiön tavoitteena on, että tieto-

laatat toteutettaisiin valtakunnallisesti yhtenäisesti. Tietolaatosta tulee käydä ilmi hautausmaan nykyinen nimi, sankarihautausmaan suunnitelleen arkkitehdin nimi, suunnitelluja käyttöönottovuosi, sankarihautojen lukumäärä sekä haudalla olevan muistomerkin ja sen tekijän nimi sekä muistomerkin pystytysvuosi. Tietolaatalla olisi Kaatuneiden Muistosäätiön mukaan suuri henkinen ja kulttuurinen merkitys omaisten ja muiden hautausmaalla kulkioiden halutessa osoittaa arvostustaan sankarivainajille heidän viimeisillä leposijoillaan. Yhtenäisen toteutuksen saavuttamiseksi säätiö on yhdessä lahtelaisen valimo M. J. Paasikivi Oy:n kanssa suunnitellut toteutuksille mallilaatat.

Toteutus Vaasassa maanpuolustusjärjestöjen toimesta

Kun tieto Kaatuneiden Muistosäätiön hankkeesta saavutti maanpuolustustyön perinnettä vaalivat aktiivit Vaasassa, siihen suhtauduttiin suurella innostuksella ja toivottiin sen

pikaista toteutumista aikana, jolloin sotaveteraaneja – kaatuneitten taistelijoiden aseveljiä – on vielä muutama tuhat jäljellä. Pieni selvitystyö kuitenkin osoitti, että seurakunnat eivät olleet keväeseen mennessä merkittävästi tarttuneet Muistosäätiön aloitteeseen.

Maanpuolustukseen liittyvää perinnetyötä yhteistyössä pitkään toteuttaneet Österbottens Försvargille – Pohjanmaan Maanpuolustuskieltilta rf ja Vaasan Reserviupseeriipiiri – Vasa

Reservofficersdistrikt ry päättivät ryhtyä vauhdittamaan hanketta Vaasassa. Ne tekivät Vaasan yhteiselle seurakuntaneuvostolle aloitteen, jossa ne sitoutuivat seurakunnilta luvan saadessaan hankkimaan Vaasan kolmelle sankarihautausmaalle (sotien 1939–1944 sankari-

haudat ja sodan 1918 sankarihaudat Vaasan vanhalla hautausmaalla sekä sotien 1939–1944 ja 1918 yhteinen Sankarihautausmaa Vähänkyrön kirkkomaalla) muisto- ja tietolaatat Kaatuneiden Muistosäätiön valtakunnallisten linjausten mukaisesti. Seurakuntaneuvosto hyväksyi hankkeen toteuttamisen.

Käytännön toteutus varmistui, kun Bröderna Gröndahls Stiftelse – Veljekset Gröndahlin Säätiö sr ja Maanpuolustuskiltojen liitto ry ottivat laattojen hankintakustannukset rahoitettavakseen. Muistolaattojen paikoilleen asennuksesta huolehtivat seurakuntien hautausoimet osana hautausmaiden kevätkunnostusta. Hankkeen käynnistyttyä sen toteuttajatahot saavutti ilahduttava tieto, että Lapuan hiippakunnan tuomiokapituli on suositellut

hiippakuntansa seurakuntia toimimaan Kaatuneitten Muistosäätiön aloitteen mukaisesti. Toivottavasti Vaasan esimerkki osaltaan kannustaa tähän.

Hankkeen toteuttajatahot uskovat, että muistolaatat lisäävät osaltaan tietoisuutta maamme kohtalonvuosista sekä niistä sankareista, jotka uhrauksillaan vaikuttivat ratkaisevasti maamme ja kansamme selviytymiseen näistä koettelemuksista. Laatat ovat osaltaan turvaamassa tietoisuuden säilymistä ja siirtymistä yhä uusille tuleville sukupolville. Vetoamme samalla kaikkiin perinnetyötä tekeviin maanpuolustusjärjestöihin, että ne tukisivat Kaatuneiden Muistosäätiön hienoa aloitetta osallistumalla muistolaattojen hankintoihin yhteistyössä seurakuntien kanssa.

Teksti ja kuvat: Ilkka Virtanen

**Kenttärövästi Kari Paavilainen toimittaa Esko Paavilaisen maallisten jäänteiden hautaan laske-
misen 31.7.2021 Vaasan Sankarihautausmaalla.
Kuva: Monica Latvala**

**Kenttäpiispa Pekka Särkiön johtama seitsemän papin
ryhmä siunaa 50 sankarivainajaa heidän viimeiselle
matkalleen. Kuva: Petri Kivimäki / Yle**

Vänrikki Esko Paavilaisen saattokulkue saapumassa Vaasan Vanhan hautausmaan sankarihauta-alueelle.